

Civil a pályán

Fittler Katalin jegyzete

Időről időre szembesülünk azzal, hogy környezetünk – így kulturális környezetünk is – már-már kiismerhetetlenül gazdag. Tájékozódáshoz megannyi mód kínálkozik – érdemes kísérletezni.

Az egyik leghatékonyabb mód a kérdés-feltevés;

akár valamely állítás megkérdőjelezéseként,

akár pedig olyankor, ha a választ aligha lehet előre kiszámítani.

E sorok írója például azt vette észre, hogy gyakorló muzsikusok – főként zenekari játékosok – az akusztikai csodaként elhíresült Nemzeti Hangversenyteremre vonatkozóan meglepő kijelentéseket tesznek. Például, a színpad akusztikáját illetően, hogy a hegedűsök nem hallják a cselölt vagy a bőgőt (a bőgő-szólammal egyébként néha a hallgatónak is lehetett gondja, amikor a mélyvonósok szinte vizuális kelléknek, sorminta-jellegű dekorációnak hatottak).

Hogy is van ez?

És akkor jöhet a népi bölcelet: a puding próbája az evés...

Tehát: irány a színpad!

Persze, ehhez jó lélektani pillanat kell – s ha az is megvan, adódik a lehetőség. A „kísérleti nyúl” szerepe a MÁV Szimfonikus Zenekarnak jutott; köszönet mindazoknak, akik lehetővé tették, hogy a július 2-i, vasárnapi főpróbát végigüljem (pontosabban: mászkáljam), akusztikai mintavételezési szándékkal.

Csakhamar rá kellett döbennem: számomra más tanulságokat is kínált a kivételes lehetőség – olyanokat, amelyekre egyébként talán eszembe se jutott volna „rákérdezni”. Méltán, hiszen magától értetődőnek tűnnek. Viszont ott és akkor, a számomra új megvilágításból, hirtelen fel erősödött a jelentőségük.

Mert elég volt egyszer három óra főpróba-szituációban, hogy megéljem, amit adatszzerűen-tényszerűen úgyis tudtam: **összesen egy** helyszíni próbát kap koncert előtt valamely együttes. Rögvest nyilvánvalóvá vált: az időkihasználás hatékonysága elsődlegesen **emberi** kritériumokon múlik.

Például azon, hogy mekkora felelősséggel ülnek be a zenekari játékosok az egyetlen helyszíni próbára. Ahány személy, annyi esetenkénti-esetleges lehetőség. Ráadásul,

megkockáztatom: a **figyelem** másodlagos a **figyelemhez** képest. Tehát már megint a régi nóta – a **jelenlét** kérdése kerül előtérbe. Mert ha valaki csak tessék-lássék van jelen, gyakorlatilag hatástalanná teszi a munkát. És most nem az újságolvasó fűvósokra gondolok, hanem azokra, akik – bár pontosan lépnek be – nem vesznek részt a zenei folyamatban. Ugyanis ők a koncerten más szituációba kerülnek, hiszen szerepléskor eltűnik a flegma nemtörődomség, s helyét a tényleges megfelelni-vágyás veszi át. Korántsem a „rossz főpróba – jó előadás” babonájával akarnék foglalkozni – azt viszont elgondolodom azon: vajon mekkora minőségi ugrással járna, ha a tényleges figyelem légkörében zajlanának a főpróbák.

Nem titkolom: bíztam a zenekarban. S örömmel nyugtázhattam, hogy legmeresebb elképzeléseimet is felülmúlta az est produkciója. És akkor arra kellett gondolnom: én még csak elvegyülhettem a játékosok között a próbán (ismételt köszönet mindazoknak, akik lehetővé tették) – de ők hasonló helycserére nem képesek. Visszahallgathatják ugyan produkciójukat később – de akkor a játéknak nemcsak a terén, hanem az idején is kívül kerülnek. Élmények helyett inkább csak emlékek felidézésére lesz módjuk ilyenkor.

Amit „helyettük” éltem át – talán tanulságul szolgál sokak számára.

Elnéztem a civil öltözetű hangszereseket – némelyiküknek viselkedése sem vallott profira. Volt fűvós, aki annyira kényelmesen helyezkedett el, hogy aligha tudhatott magvas hangot előcsalogatni a hangszeréből, s némely vonós is olyan pozícióban ült, melyből kontrollálhatatlan a dinamika. Kirívóak voltak e példák, mert más játékosok minőségi produkcióra vállalkoztak. Aligha lehet véletlen, hogy e zenekar valamennyi koncertjén élményt adóak például a fuvolista-teljesítmények. Úgy tűnik: van jó és rossz értelemben vett „öntudat”. Jó, ha valaki nem engedi meg magának a rontás luxusát – az viszont nem vezet messzire, ha túlzott önbizalom birtokában a teljesítmény csak „élesben” realizálódik. Mert akkor ugyan mire szolgálhat a próba? Ami szóba kerül, arra bólintás lehet a válasz: „persze” – vagy vállrándítás, feleslegesnek ítélve az elmondottakat.

Nehezíti a mindenkori karmester munkáját az olyan játékos, aki „félgőzzel” próbál. Még az állandó dirigensnek is többletfeladat annak folyamatos megítélése, hogy mi az, amit feltétlenül javítani kell még az utolsó percben, s mi az, amit – jogosan – rá lehet hagyni a muzsikusokra. Merthogy tudják.

Naivitás lenne azt elvárni, hogy mindenki „két végén égesse” a gyertyát – de az állandó zenére-figyelés a hallás fejlődését, a művek alaposabb megismerését eredményezheti. Ráadásul – s ezt legalább annyira fontosnak tartom – **örömforrást** veszít, aki kihagyja az átélés lehetőségét.

Szokás panaszkodni a **kevés** próbalehetőségre (ugyanakkor, a szolgálatok számát aligha kevesli bárki). Vegyük észre: szereplési alkalom **még kevesebb** jut a zenekari játékosoknak. Ezen az arányon lehet javítani, pusztán a hozzáállás módosításával. Mert attól aligha kell félni, hogy elkopik a remek művek élménye.

Hallgattam a főpróbát, elismeréssel a megoldatlan helyekre koncentráló dirigensi teljesítmény iránt – s talán épp ez a momentum vetette észre a hatékonyság növelésének további lehetőségeit.

Mert ami így is jó – azt miért ne még jobban?

Közben furdalt a lelkiismeret, mert annyira elkalandoztam az akusztikai vizsgálódástól. Sőt, mindinkább hajlottam arra, hogy a „hallhatóság” is összefügg a játék milyenségével. Tehát, Fodor Ákossal szólva: mindenkinek van igaza.

A szinte csak markírozott szólam valóban nem hallható a pódium bizonyos részéről, viszont ha tónusosan szól (akár azonos dinamikával), akkor plasztikusan kivehető. Hasonlóképp a beszédhang. Komoly figyelem szükséges a karmester megértéséhez, ha néhányan puszognak (tudjuk: a hang minden irányban terjed!). Könnyen elsikkad a passzívák számára, míg a zenei folyamatban szívvel-lélekkel benne élő még a másik irányba tett megjegyzést is érti – csakúgy, mint azt, aki idegen nyelven tart mesterkurzust.

Analógiákat ismét Fodor Ákostól idézek:

A szem nem lát. – A víz nem szomjas. – Isten nem hívó.

Higgyünk abban, hogy NEM A FÜL HALL.

A színpadi jelenlét egyszerűsége felfokozta érdeklődő aktivitásomat. Belátom: aki számára megszokottá vált a pódium, nyilván másképp viszonyul hozzá. Az élményszerűség „visszavarázolására” minden koncert előtt kínálkozik a főpróba egyszerűsége – nem feledve, hogy a rákövetkező hangverseny: ugyancsak egyedi élmény, minden alkalommal. Ideális esetben nemcsak a mindenkori hallgatóság-nak, hanem az előadóknak is.

Külön haszonnal járt ezúttal a verseny-mű főpróbájának végighallgatása – majd, immár a nézőtérről.

Ingrid Fujiko Hemminggel nem először játszott a zenekar. A Japánban kivételes népszerűségnek, mondhatni: kultusznak örvendő, 70 év feletti zongoraművész produkcióit nem lehet objektíven hallgatni. „A visszatérés királynője”-ként beharangozott művész ugyanis magas láz következtében elveszítette hallását, majd orvosi kezelések során is csak részlegesen nyerte

vissza. Őt kísérni fokozottabb felelősség, egyszersmind másfajta emberi hozzáállást igénylő feladat. A MÁV Szimfonikus Zenekar, amely kísérettel megannyiszor remekelt, kétségkívül hálátlan munkát vállalt: ezúttal egyirányú utcában haladtak, el kellett felejteniük az olyan szólista-partnerekkel szerzett tapasztalataikat, akikkel a kompozíciónak megfelelően szinte percről-percre alakult a kapcsolatuk. Olyan szólistával kerültek össze, akitől a legtöbb, amit kaphatnak, a bizalom. Bizalom abban, hogy az összteljesítmény sikeres lesz.

Tempó tekintetében a szólista „diktált”, az ily módon rendelkezésre álló időt viszont nekik kellett megtölteni intenzitással. Tenniük kellett úgy, hogy Beethoven ismert-népszerű Esz-dúr zongoraversenye meggyőző, az interpretáció elhithető erejű legyen.

E mű főpróbája szolgál a figyelem meghatározó jelentőségébe vetett hitem legfényesebb bizonyítékul. Csak akrobatákhoz

hasonlóan egymásra utalt ebben az esetben a karmester és a zenekar. A koncertprodukció fényesen vizsgázott.

Aki bármiféle előzetes információ nélkül hallgatta az előadást, észrevehette sajátosságait, a szokatlan tempókat, a néha terjedelmesnek ható epikusságot, feltűnhetett a dialógus-jelleg hiánya – mégis el kellett fogadnia a koncepciót.

Nem érződött a kényszerűségnek nyoma sem – s nyilvánvalóan a szólista is jól érezte magát az előadáson.

Megvallom: szívből drukoltam e műsorszám-nak – s csak azt sajnálom, hogy akik létrehozták, sohasem tudják megtapasztalni „élőben” a rivalda túlóldaláról. Marad nekik a tetszésnyilvánítás (melynek értéke, mint tudjuk, több mint vitatható) – s ha odaadással játszottak: az a jó érzés, ami „ott belül” sohasem hazudik.

Feltettem egy kérdést – másra kaptam választ. A megtapasztaltak haszna viszont időtálló érték.

Karl Böhm – 2. rész

Próba közben a karmesternek szinte szőr-szálhasogató alapossággal kell dolgoznia, hogy a kompozíció minden apró részletét követni tudja. Előadás vagy hangverseny közben viszont már ne gondoljon arra, vajon gikszerzik-e a kürtös az egyik nehéz résznél – mert akkor biztos úgy lesz. Ezzel kapcsolatban egész hihetetlen dolgokat tapasztaltam. Drezdában Hesse úr volt a szó-lógondokás. Irodalmilag is nagyon művelt volt, sajnos, a háború után már nem találkoztam vele. Egy alkalommal valamelyik Bruckner-szimfóniát vezényeltem, kotta nélkül. Az egyik ütemben tévesen arra gondoltam, hogy a gondokáknak most kellene belépniük, de közben egyetlen pillantással sem adtam jelt nekik. Hesse azonban, egymaga, korábban lépett be. Leintettem, és a koncert után megkérdeztem: „No, Hesse, maga lép be egyedül rosszkor?” „Professzor úr, úgy éreztem, ön azt kívánja, hogy belép-jek.” – Ilyesmi is létezik!

A karmesteri szuggesztivitás jó és rossz irányban egyaránt működik. A jó zenekar két-három ütem után tudja, mennyit ér „az ott fenn”, akár az operában, akár a hang-versenydobogón.

Munka közben megkísérlem a Bécsi, Berlini vagy New York-i Filhamronikusok különböző művészegyéniségeit megismertetni a művel kapcsolatos eszményképem-

mel – azzal, amit soha el nem érek, de szakadatlanul törekszem megközelítésére. Parancsral, erőszakkal nem lehet sokra menni e téren. Az egyetlen zenei elképzelésnek való engedelmesség csak önként, a művészi meggyőző erő segítségével jöhet létre. Ha a karmester fogyatékosai ki-derülnek, eljátszotta hitelét a zenekarnál, s ezt nem lehet az engedelmesség hiányának rovására írni. Meg tudom érteni, ha egy zenekari muzsikusként, aki alaposan ismeri a művet, és jól játszik hangszerén, bizonyos helyzetekben ezt mondja: „Jobban tudom a tempókat, mint az ott fenn” – és lélekben már nem vesz részt a munkában. Így kezdődik a felbomlás, érdektelenségből még hamis hangokat is játszanak, és az előadás végérvényesen tönkrement.

A műalkotással kapcsolatban egészen határozott elképzelésre van szükség, és ezt a próbák folyamán a legapróbb részletekig közölni kell a zenészekkel, mert a művészetben semmi sem jelentéktelen. Az előadáson aztán a fantáziának és improvizációnak is bizonyos fokig szerepet kell játszania, így megőrizzük a közvetlenség hatását.

Ha egy zenész hibázott, fiatal karmester koromban mérgesen ránéztem, mire a következő helyen biztos újra hibázott. Ma már nem nézek oda, ellenkezőleg, a következő jól sikerült pillanatban barátság-

gosan rámosolygok. Mindnyájan emberek vagyunk, mindenki hibázhat, és ma már könnyen meg tudom állapítani, hogy az illető figyelmetlenségből vagy csupán emberi gyengeségből hibázott.

Szeretném még megjegyezni: szükség van próbára, sok próbára. Valamelyest izgalmat, feszültséget azonban hagyni kell az opera-premierre vagy a hangversenyre is. Éppoly hiba agyonpróbálni a művet, mint keveset próbálni.

Nagyon szeretem a hivatásomat, ezért pontosan tudom, mi minden függ a karmestertől az est folyamán, hiszen ténylegesen az ő kezében fut össze valamennyi szál; ő határozza meg a tempót, az agogikát, tulajdonképpen az egész hangulatot.

Manapság azonban – véleményem szerint főleg az operánál – gyakran túlértékelik a karmestert, de még inkább a rendező szerepét. Természetesen, a rendezőnek ismernie kell a legmodernebb világítási hatásokat, színpadtechnikát, díszletmegoldásokat, és élnie is kell ezekkel a lehetőségekkel. Ugyanakkor azonban a rendező kötelessége az is, hogy az opera fő cselekményére ráirányítsa a közönség figyelmét, s ne pedig elterelje arról, amint ez mostanában gyakran meggesik. Az opera, lényegét tekintve teljesen valószínűtlen műfaj, mert ugyan megtörténhet-e az életben,